

Огнев'юк Віктор Олександрович,

доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
ректор Київського університету
імені Бориса Грінченка

ІДЕЯ ОСВІТИ

Стаття присвячена аналізу становлення ідеї освіти у світлі цивілізаційного розвитку та у взаємозв'язку із розкриттям сутності людини як духовно-суспільної істоти.

Ключові слова: ідея, освіта, мова, сутність людини, призначення освіти, цивілізація.

Ідея освіти є найбільш давньою та продуктивною ідеєю людини, вона невіддільна від її сутності, оскільки людина за Аристотелем – це жива істота, яка має logos. Грецькому слову «logos» властива полісемія, що передбачає широкі смислові значення та різноманітні способи вживання. Його переклад на різні мови ще більше посилив багатозначність цього слова, що може перекладатися як розмова, мовлення, мова, слово, раціональність, розум, розумність, підґрунтя, принцип, мотив, розрахунок, відношення, розповідь, теза, умовивід, аргумент, пояснення, висловлювання, твердження, фраза, визначення, рахування. [8, с. 237-253] Як можемо бачити, для розкриття сутності людини, Аристотель обрав одне з найбільш багатозначних слів, що покликане розкрити сутність людини. Відтак можемо зробити висновок, що один з найбільш відомих класиків античної філософії розкривав людську сутність через мову, розум, мислення, прагнення до знання, мораль та пошук смислу майбутнього, адже тільки людині дано logos, щоб відкрити одна одній, що корисне, а що шкідливе, що справедливе, а що ні. Аналізуючи ці висловлювання Аристотеля, видатний мислитель другої половини ХХ століття, яскравий представник «філософської герменевтики» Г.- Г. Гадамер вважав, що

визначення людини яке дав Аристотель «здавна забезпечувало феноменові мови в роздумах про суть людини привілейоване місце». [5, с. 132]

Але оскільки мої розмисли стосуються розкриття ідеї освіти, не маю можливості більш широко зупинитися на доволі цікавому розгортанні думки Гадамера, але не можу обійти значення мови для освіти про що він доволі виразно писав. Власне освіта, як і людина, без мови була б не можливою, що виокремлює мову у якості людиносутньої, а освіту людинотворчої сили, адже освіта забезпечує відтворення людської сутності.

Вчений світ і донині немає єдності щодо природи мови. Еволюціоністи та креаціоністи вже поламали немало пір'я, друкарських машинок і клавіатур в обґрунтуванні своїх концепцій. Звісно, що мова пройшла значний шлях свого розвитку: від перших найпростіших фраз до найскладніших цифрових комбінацій; від усного мовлення та протописьма до друкованих, трансльованих і миттєво переданих на неймовірні відстані великих текстових масивів. Та все ж спираючись на аристотелівське розуміння сутності людини, тексти Біблії, погляди значної когорти мислителів минулого і сучасності, а також власні міркування – переконаний, що мова, як здатність до говоріння, є такою ж давньою, як і людина, оскільки без духовної реальності мови людина була б ще однією істотою тваринного світу.

У Святому письмі ми читаємо: «Та й дав Господь Бог чоловікові таку заповідь: «З усякого дерева в саду їстимеш; з дерева ж пізнання добра й зла не їстимеш, бо того самого дня, коли з нього скуштуєш, напевно вмреш». [4, с. 4] Із цього тексту можна зробити декілька висновків. Насамперед про те, що з часу свого утворення людина наділена здатністю розуміти мову. Другий очевидний висновок лежить у площині пізнаваності світу людиною, пізнаваності архітектоніки його побудови на основі єдності та боротьби протилежностей, зокрема людського суспільства в основі якого – боротьба добра і зла. Третій висновок стосується людини, що за своєю природою прагне пізнати невідоме. На це, до речі, звертав увагу ще Аристотель стверджуючи, що «всі люди за своєю природою прагнуть до знання». [2, с. 65] Мабуть, Бог

свідомо спрямував людину до дерева пізнання добра і зла, тим більше, що Він лише застерігав «напевно вмреш», але з цього не витікає категорична заборона, а лише попередження, що дорога пізнання може завершитися смертю.

Цікаво, що Бог після творення «всіляких польових звірів і птахів піднебесних ... привів їх до чоловіка побачити, як він назве їх; як саме чоловік назве кожне живе сотворіння, щоб воно так і звалось. І дав чоловік назву...». [4, с. 5] Як бачимо, Святе письмо однозначно наділяє людину не тільки здатністю розуміти заповіді, а й вмінням давати назви, тобто володінням мовою. Уточнююча фраза Святого писма «як саме чоловік назве кожне живе сотворіння, щоб воно так і звалось» виглядає як своєрідний іспит для людини на володіння мовою. Наступний текст про утворення жінки загалом не залишає жодних сумнівів щодо природжених мовних здібностей чоловіка, оскільки у Святому письмі сказано: «І чоловік сказав: «Це справді кість від моїх костей і тіло від мого тіла. Вона зватиметься жінкою, бо її взято від чоловіка». [4, там само]

Варто звернути увагу й на етимологію українського слова «чоловік» та російського «человек», що вказує на розумність людини, адже чоло це – розум, що ще раз повертає нас до аристотелівського визначення людини. Відтак людина за своєю сутністю є розумною істотою, яка потенційно наділена здібностями до мовлення та здатністю пізнавати світ, але ця здатність виявляється за умови життя у суспільстві. Людина як духовно-суспільна істота відтворюється механізмами міжлюдської взаємодії, зокрема, освітою. Власне ідея освіти виходить з потреби цивілізаційного самовідтворення. Сім'я, здійснюючи залучення своїх новонароджених членів до різних форм життєдіяльності, не усвідомлюючи усього значення цього процесу, стала першотворцем освіти.

У первісному суспільстві існувало тісне переплетіння способу життя, традицій і процесу їх наслідування та примноження новими поколіннями. Зважаючи на ускладнення форм життя і функціонального розподілу праці, суспільство все більше відчувало потребу в узгодженні дій, самозахисті від

природної стихії, зазіхань і свавілля з боку інших членів племені, вияву агресії сусідів, що й зумовлювало необхідність узгодження дій окремих індивідів та появи колективних форм діяльності. «Умови колективного життя з часом виробили стійкі регулятори поведінки – соціальні норми. У них суспільство вкладає свій досвід виживання, формулює вказівки до правильної дії, вимоги до поведінки, оцінки їх соціальної прийнятності, схвалення або осуду, здійснює контроль і виносить санкції за порушення». [12, с. 87]

Виникнення різних суспільних норм, а також потреби їх сприйняття кожним новим членом суспільства та наступними поколіннями спонукало до розвитку освіти. Основним завданням освіти стало відтворення суспільства через продукування такого виду знань, який був необхідний для життєдіяльності суспільства у всій його різноманітності. Залучаючи до вироблених соціальних норм нові покоління, суспільство забезпечувало їх соціальну адаптацію та своє самовідновлення.

З розвитком суспільства процеси соціалізації диференціюються: соціальна адаптація, як перша форма освіти, ускладнювалася, що сприяло до її поділу на розвиток, навчання і виховання.

Змістом навчання стала передача певного досвіду дії з матеріальними предметами за відповідним зразком, що сприяло забезпеченню членів суспільства першочерговими потребами в їжі, одязі, житлі та доступних засобах виробництва. Розширення видів діяльності людини таких як збиральництво, полювання, риболовля, вирощування рослин і плодів, розведення тварин і, що найголовніше – виготовлення знарядь праці, сприяли розвитку абстрактного мислення, появи певних символів для його відтворення. Як наслідок, діяльність людини зазнала поділу на практичну діяльність, що була спрямована на досягнення конкретного результату, а також на діяльність, метою якої ставало досягнення певного уявного результату - символу. [6, с. 71] Відтак виокремилася розумова діяльність, а до навчання почали долучатися дії з передачі символів, нематеріальних смислових

об'єктів – знань, знакових систем, образів та інших видів креативної індивідуальної та колективної діяльності.

У ранньому (родовому) суспільстві освіта сприяла не тільки навченості індивіда забезпечувати себе елементарними засобами існування, а також його ідентифікації, як члена певної людської спільноти, яка вирізнялася від будь-якої іншої групи тварин, божеств, стихій тощо. Набуття людиною досвіду і навичок виживання в певному природному середовищі, акумулювання культурних зразків діяльності, норм, цінностей, звичаїв і традицій сприяли нагромадженню знань, що мали передаватися наступним поколінням.

Метою і призначенням освіти стало формування індивіда, як члена певного співтовариства, який акумулює його досвід в освоєнні дійсності, зокрема, форми взаємодії з різними членами суспільства: від тих, хто дав життя й до тих, хто міг його відібрати; взаємодію із самим собою; взаємодію із світом природи; взаємодію у процесі користування матеріальними об'єктами; взаємодію у сфері сакрального. Відтак освіта долучала нові покоління до освоєння життєвих цінностей, звичаїв та усього того, з чого складалося цілісне явище культури. Вона сприяла збереженню і виживанню кожного, і як члена людського співтовариства, і самого суспільства як свого другого, колективного Я. Відтак відповідальність за збереження співтовариства в цілому покладалося на особу і на її взаємодію з іншими особами та групами осіб суспільства.

Вище йшлося про виняткову роль мови в ідентифікації людини, але наявність мови не є самодостатнім чинником розвитку людської особистості. Значне місце у процесі пізнання і освоєння світу людиною належить не тільки розуму, мисленню, мові та пам'яті, а й тим надзвичайно важливим органам відчуття, що живлять мозок інформацією. Це органи зору, слуху, дотику, смаку, нюху, що у взаємодії з розумом та пам'яттю дають можливість людині створювати цілісну картину світу, відокремлювати часткове від загального та набувати загальних понять, що стало надзвичайно важливою функцією освіти.

Така своєрідність завдань, що постали перед освітою, визначала потребу в спеціальній діяльності, що була спрямована на освоєння новими членами суспільства свого потенціалу, а також виділення сталої компоненти, що склала основу змісту освіти та вироблення відповідних технологій соціалізації. Цією діяльністю була сукупність виховних і навчально-розвивальних функцій, що інтегрувалися в цілісну педагогічну діяльність. Зазначене сприяло появі людей, що зробили цю діяльність основною – педагогів. На педагогів також було покладено контроль за дотриманням, консервацією властивих для відповідного співтовариства цінностей, що визначають його унікальність та культурну самобутність. Якщо соціалізаторами для нових членів суспільства виступали усі члени співтовариства, то на рівні навчання і виховання - найбільш дорослі та мудрі. Посвячення у вищий сенс буття та форми взаємодії людини із сакральним світом було покладено ще на більш вузьке коло членів суспільства жреців, шаманів і старійшин роду.

Відтак уже з часів родового суспільства в освіті як формі соціалізації склалася багаторівнева система. Насамперед, це – вміння користуватися та поєднувати взаємодію органів чуття, пам'яті, мислення та мови, що відбувається на найбільш ранньому етапі розвитку людини. Як правило, в силу здатності народжувати, цей рівень первинно забезпечує мати. Мати, батько та найбільш близькі члени родини у первісному суспільстві також забезпечували наступний рівень освіти – передачу норм взаємодії з об'єктами первинної діяльності.

Трансляція норм колективної взаємодії з різними суб'єктами і членами племені, взаємодія з різноманітними елементами культури та сакрального світу складала основний зміст наступного рівня освіти, який поєднував у собі елементи виховання і навчання. Цей процес могли забезпечувати не тільки близькі родичі, а й інші, наділені відповідними обов'язками члени спільноти.

Звісно, що освіта у її первинних інваріантах не виділялася в окрему сферу життєдіяльності. Так само як і не було професійних педагогів, але при цьому суспільство реалізувало освітні функції та, у відповідних формах, здійснювало педагогічну діяльність. Освіта була гармонійною складовою життя первісного суспільства, що мало непересічне значення для його відтворення і розвитку. Практичне зародження ідеї освіти, посилення її впливу на розвиток людини та відповідних суспільних інституцій спонукало до необхідності теоретичного осягнення ідеї освіти.

Осмислення ідеї освіти розпочалося мислителями стародавнього світу, починаючи з архаїчних культур Індії, Китаю, Єгипту та Вавилону. Як правило древні мудреці поєднували свою діяльність у якості любителів мудрості та її донесення до своїх учнів. Таке поєднання сприяло теоретичному осягненню ідеї освіти, що розпочалося в різноманітних філософіях – даршанах стародавньої Індії, китайській та давньогрецькій філософіях.

Давньоіндійські мудреці великого значення надавали пізнанню як способу осягнення світу та освоєнню засобів отримання знання, оскільки вважалося, що незнання породжує страждання. Кожен мудрець мав своє бачення світу та засобів його пізнання. Одні мудреці намагалися збагнути існуючий світ, інші – неіснуючий, що міг відкритися, як вважали вони, лише філософу.

Пізнання, згідно з їхнім баченням, поділялося на достовірне та недостовірне. У визначенні достовірного та недостовірного пізнання значна роль відводиться здібностям людини – пам'яті, сумніву, помилці, гіпотетичному аргументу, порівнянню істинного і хибного знання. Для філософії ньяя-даршани критерієм істини вважався успіх у досягненні мети. Хибне ж знання, як вважали представники цієї філософії, призводить до невдач та розчарувань. Особливий інтерес складає вчення ньяя-даршани про сприйняття та умовиводи.

Кожна даршана-філософія засновувалася одним із мудреців-філософів, який мав власних учнів, сутри – короткі висловлювання, що відображали його погляди, та пропонував свій шлях звільнення від карми. Одним із таких мудреців був Капіла – засновник власної філософської школи, який бачив процес звільнення від карми через отримання знання, завдяки освіті та пізнанню «Я» та «не Я» .

Інший мудрець-філософ Патанджалі узагальнив і доопрацював погляди індійських аскетів – йогів, а також вказав на ті практичні вправи, котрі не знайшли відображення в концепції Капіли. В древності йога-даршана трактувалася як «переживання святості», «приборкання почуттів». Йога Патанджалі складається з восьми вправ, що мають виняткове значення для звільнення людини від карми. Вони покликані були допомогти людині наблизитися до розуму як до засобу бачення всесвіту. Вправи - це наше ставлення до оточення; наше ставлення до себе; керування тілом; правильне дихання; обмеження наших почуттів; здібності спрямовувати свій розум; здібності розвивати взаємодію з тим, що ми прагнемо зрозуміти, а також наша здатність поєднуватися з об'єктом. Власне суть цієї філософії полягала у самопізнанні.

Подібний концепт, хоч і на інших засадах, виявлявся і у філософії буддизму, яка дає можливість кожній людині усвідомити здатність індивідуального духовного зростання та удосконалення через дотримання наступності проходження морально-етичних ступенів. Буддизм спрямований на активне практичне застосування та вирішення проблем людини в період її життя, а не колись на небесах. Людина спроможна впливати на перебіг подій свого життя. Спасіння людини - це її справа, а не бажання богів чи релігійних діячів. Буддизм сприяв формуванню психології відповідальності людини за своє життя. Ця філософія, що стала релігією для мільйонів людей, культивувала повагу до інших людей та живих істот, урівноважуючи відношення людини зі світом.

З цих прикладів можемо бачити, що давні індійські філософії не тільки започаткували практику філософ-учитель, а й на глибокому теоретичному рівні обґрунтовували ідею освіти, насамперед, через призму особистісних відношень та розвиток здібностей. Давньоіндійським філософським школам ми зобов'язані осягненню ідеї освіти, як ідеї звільнення людини від тієї чи іншої залежності.

Серед давніх китайських філософів освіти варто виділити Лао-цзи [9] та Конфуція [3].

Лао-цзи критикував і заперечував сучасний йому інститут освіти. Істинна освіта для мислителя – це розвиток людини, яка слідує своєму природному шляху - дао.

Лао-цзи вважав, що в основі всього є рух, постійні зміни, постійний розвиток різних форм. Важливими початками, головними смислами механізму еволюції світу, які, за Лао-цзи, повинна досягнути людина, є спонтанність розвитку, самоорганізація, безкінечна різноманітність Всесвіту, що визначає в кінцевому підсумку роль людини у світі.

Основний сенс вчення Лао-цзи – орієнтація людини і людства в цілому на входження, проникнення в природні ритми і закони Космосу, пізнання їх, злиття з ними, підкорення ним. Його вчення вчить сприймати історію людства і життя окремої людини як поступове стихійне самоспоглядання, саморозуміння і самореалізацію ними себе як космічних явищ. «Той, хто знає людей – розсудливий. Той, хто знає себе просвітлений. Той, хто перемагає себе могутній... Хто діє з наполегливістю, має волю. Хто не втрачає свою природу, довговічний». Таким чином, Лао-цзи так само як і давньогрецький мудрець Фалес вважає, що людина має слідувати гаслу «Пізнай самого себе». Адже, згідно з його вченням, у внутрішньому світі людини потенційно є всі необхідні критерії, орієнтири, компоненти саморегуляції поведінки і відповідності з природним правом, законами Космосу. Пізнання законів, які управляють життям людей і є її освітою.

У світі, згідно вчення китайського філософа, існує природна ієрархія, яка відповідає ієрархії рівнів законів, які управляють поведінкою людей,

суспільством і Космосом у цілому. Згідно з Лао-цзи, існує дві категорії мудреців. Істинні мудреці знають таємницю природного дао і діють за принципом недіяння. Вони є людьми з "вищим де". Удавані мудреці діють з напруженням сил, наперекір дао – це люди з "нижчим де". Саме удавані мудреці поширюють хибні знання і невігластво.

Природні закони, вважав мислитель, безпосередньо управляють поведінкою людини. Відтак людина, яка слідує дао, може обходитися без проміжних ланок, які з'єднують людську волю і цей вищий природний закон. Саме до таких проміжних ланок Лао-цзи відносив і сучасну йому освіту та культуру.

Очевидно, Лао-цзи вважав, що людські знання завжди нижчі і менш досконалі, ніж ідеї, ідентичні істинному дао, як би люди не наближалися до нього. Це трактування природного шляху розвитку пов'язане з тим, що ідеал Лао-цзи обернений в минуле і майбутнє, але не в теперішнє, що критично сприймається. Соціальною базою раннього даосизму були менш стійкі низькі верстви суспільства, які, як правило, були менш освіченими або для яких у повсякденному житті на освіту високого рівня не було попиту.

У далекому минулому суспільство, за Лао-цзи, розвивалося природнім шляхом, але з виникненням держави та встановленням багаточисленних законів починається відхилення від істинного для людини шляху. Мета людини – повернутися на природній шлях своєї еволюції.

Головним винуватцем порушення законів природи Лао-цзи вважав «мудрування», яке він розумів як у позитивному так і в негативному плані одночасно. Через «мудрування» з'являється надмірність як у суспільстві, так і в житті окремих людей. «Коли буде знищена ученість, тоді не буде і смутку». "Хто, маючи знання, робить вигляд, що не знає, той вище всіх. Хто, не маючи знань, робить вигляд, що знає, той хворий".

Лао-цзи не виступав проти знань взагалі і необхідності пізнання навпаки, він пропагував необхідність пізнання дао, а також вважав, наприклад, корисним вивчення інших країн для пізнання своєї власної країни та інших традицій,

певно, визнаючи можливість і цінність осягнення загальних закономірностей навіть через їх окремі прояви.

У книзі свідчення органів чуття людини він чи не вперше в історії людства звертається до ролі органів відчуття, але не розглядає їх як головне джерело знань про навколишню дійсність. Вони є нездатними правильно сприйняти зовнішні подразники. П'ять кольорів притуплюють зір. П'ять звуків притуплюють слух. П'ять смакових відчуттів притуплюють смак.

Лао-цзи не стільки недооцінював знання і науку, скільки підкреслював їх відносність і недостатність для осягнення безкінечної багатоманітності мінливого світу, що знаходиться в русі. "Мудрування" і вченість, які він критикує, Лао-цзи вважав наслідком нестатку істинних знань, прагненням штучно ускладнити життя, його сприйняття і пояснення при неможливості його зрозуміти. Людина, яка прагне бути простішою і природнішою, краще і глибше пізнає світ і точніше пояснює його без надлишкового "мудрування" і удаваної вченості, які насправді прикривають відсутність і природність істинного знання. "Зовнішній вид – це квітка дао, початок неучтва. Тому [велика людина] бере суттєве і залишає неістотне. Вона бере плід і відкидає квітку".

Мудрець наголошував на тому, що виховувати, формувати людину потрібно з дитинства, поступово, попереджуючи негативні прояви: "Те, що ще не показало ознак, легко направити... Дію треба починати з того, чого ще немає. Встановлення порядку треба починати тоді, коли ще немає сум'яття. Адже велике дерево виростає з маленького, дев'ятиповерхова башта починається будуватися із пригоршні землі, подорож у тисячу лі починається з одного кроку".

Ідеалом людини в Лао-цзи був "досконаломудрий" який "...постійно вміло рятує людей і не покидає їх... Таким чином, він є вчителем недобрих, а недобрі – його опорою. Якщо [недобрі] не цінують свого вчителя і досконаломудрий не любить свою опору, то вони, хоча і [вважають] себе розумними, занурені в сліпоту".

Мудрець, вважає Лао-цзи, не потребує даних емпіричного досвіду. Він пізнає світ і закони природи розумом, спогляданням. Процес розмірковування мудреця значною мірою будується на методі пізнання за аналогією. Лао-цзи стверджує, що за однією сім'єю можна пізнати й інші. Основою пізнання у нього є одиничні факти. (Пізніше в європейській філософії це буде названо методом індукції) Дао пізнається шляхом вишукування єдності у багатоманітній дійсності.

На думку Лао-цзи, мудрець повинен іти за народною творчістю. Він вчиться у тих, які не мають знань, і йде тим шляхом, яким ішли інші. Він дотримується природності речей і не насмілюється самовільно діяти.

Погляди Лао-цзи на освіту дали можливість досягнути її суперечливості, необхідність враховувати закони саморозвитку та пізнання власного шляху досконалості.

Інший відомий із стародавніх китайських філософів Конфуцій, друге ім'я якого – Учитель, сформував бажаний морально етичний ідеал людини – "шляхетного мужа". В переважній більшості публікацій присвячених морально-етичним засадам конфуціанства "шляхетний муж" ототожнюється з панівною верствою, але системний розгляд філософської спадщини Конфуція дає підстави для сумнівів щодо такого упередженого сприйняття. Звісно, що погляди Конфуція були пов'язані з реаліями соціальної ієрархії стародавнього Китаю, але у той же час, на переконання Конфуція, люди за своєю природою близькі один до одного, а у вихованні не можна робити різниці між ними. Відтак "шляхетний муж" у розумінні Конфуція це, насамперед, людина яка зрозуміла свій "дао", як шлях оволодіння морально-етичними якостями: людинолюбства (жень), обов'язку (і), норм поведінки (лі), знаннями (чжи), вірністю (синь) і синівською повагою (сяо). Таке розуміння Конфуція виразно виявляється у висловлюванні: "Ремісник живе в майстерні, щоб досконало опанувати свою справу. А шляхетний муж вчиться, щоб зрозуміти свій Дао". [3, с. 691] Поділяючи китайське суспільство на "шляхетних мужів" і "низьких людей", Конфуцій при такому поділі мав на увазі рівень їхньої культури "вень"

- книжну вченість, знання, дотримання законів – ритуалів та розуміння високого мистецтва музики. Закономірно, що вихідці із заможних родин мали практично не обмежений доступ до знань, а простолюдинові необхідно було виборювати таку можливість. Але це історична реальність, що знаходила своє відображення у соціально-філософських висловлюваннях Конфуція. Досить часто філософ протиставляє "шляхетного мужа" і "дрібну людину". Саме "дрібну людину", а не простолюдина "сяо жень". На переконання Конфуція шляхетна людина завжди вчиняє як велить обов'язок і думає про мораль, а дрібна людина думає про те як улаштуватися; шляхетна людина думає про те, як не порушити закони, а дрібна – як здобути вигоду; шляхетна людина, маючи нестаток, мужньо це переносить, а дрібна – в розпусту. Відтак "дрібна людина", згідно конфуціанської етики, людина, яка не дотримується відповідних морально-етичних засад. Учительське твердження Конфуція: "... навчаю чотирьом речам: освіченості, моральності, відданості і щирості" підтверджує, що конфуціанський ідеал людини є людина освічена. Саме тому Конфуцій закликав своїх учнів: мовчки пізнавати, жадібно вчитися і вчити інших без втоми, [3, с. 219] вчитися так, наче боїшся не досягнути знання та втратити їх. (3. С.283) Він вважав, що освіченою людиною можна назвати того, хто не зважаючи на свій розум, любить вчитися... [3, с. 161] Конфуцій, навчаючи інших, усе життя продовжував пізнавати свій "дао": у п'ятнадцять років він звернув свої думки до навчання, у тридцять – здобув самостійність, у сорок – звільнився від сумнівів, у п'ятдесят – пізнав волю неба, у шістдесят – навчився відокремлювати правду від неправди, а у сімдесят – став іти за бажанням свого серця, не порушуючи ритуалу. Відтак майже 2,5 тисячі років тому Конфуцій не тільки запропонував, але й особисто зреалізував ідею освіти упродовж життя, яка лише наприкінці двадцятого століття, стала провідною освітньою парадигмою. Великому китайському мислителю належить ідея збалансованого підходу до традицій, історії, сьогодення та інновацій, ролі поезії, ритуалів і музики в освіті, багато уваги він приділяв методам і способам навчання: "Багато слухаю, вибираю у ньому краще і наслідую його, багато спостерігаю..."

Мабуть, є такі, хто творить без знань. Я не такий." – говорив Конфуцій. Я не народився зі знаннями. Я отримав їх завдяки любові до древності і настирливості в навчанні. [3, с. 239] Гідним є і малий шлях, але на ньому боюсь, застрянеш, прямуючи до віддаленої мети, тому благородний муж не витрачає на нього своїх зусиль. [3, с. 688] Конфуцій запропонував принцип єдності навчання і виховання, який є одним із засадничих принципів в багатьох сучасних системах освіти. Значне місце у філософському спадку Конфуція посідає усвідомлення історичної місії Учителя, який, на переконання філософа, не може відмовляти в навчанні, навіть тоді, коли гонораром за його працю буде лише в'язка в'яленого м'яса. [3, с. 224] Загалом, як вважав Конфуцій: "Не гідний бути вченим той, хто думає про сите і спокійне життя". [3, с. 491] Високі вимоги, що ставилися Конфуцієм до учителя можна виразити його запитанням: "Якщо не можеш удосконалювати себе, то як можеш удосконалювати інших людей?" [3, с. 462] Учитель як моральний авторитет і взірець не мислимий без постійного удосконалення. Своїх послідовників Конфуцій наставляв: не прагнучого знань – не слід спрямовувати, не палаючого від нетерпіння отримати пояснення – не варто пояснювати, не спроможного за одним кутом знайти інші три - не варто вчити. [3, с. 225] Морально-етичне вчення конфуціанства вже третє тисячоліття є основою виховання молоді у Китаї, оскільки ніколи не можуть застаріти його настанови щодо спрямування волі на досягнення правильного шляху, дотримання добродійності і віри в людяність. Сформоване Конфуцієм золоте правило моралі: "Я не хочу робити іншим те, що я не хочу, щоб робили мені". [3, с. 158] – стало моральним імперативом. Гуманізм. Зустрівши гідну людину, прагни з нею зрівнятися; зустрівши негідного, перевір самого себе. [3, с. 134] Кожен помиляється у залежності від своєї пристрасті. Вдивляйся в помилки людини – і пізнаєш ступінь її людяності. [3, с. 123] Той, хто прагне людинолюбства, не зробить зла [3, с. 118] Тільки гуманіст може любити людей і ненавидіти їх. [3, с. 117] Люблячою вчитися можна назвати людину, яка щоденно усвідомлює свої недоліки і кожен місяць відновлює в пам'яті те, чому навчена. [3, с. 689]

Благородний муж не ...шукає всієї досконалості в одній людині. [3, с. 682]
Ніколи не змінюються тільки вища мудрість і найбільша дурість. [3, с. 629] В
древності люди вчилися для себе, а нині вчаться для інших. [3, с. 521]
Поспішиш – і не доб'єшся мети, спокусися на мале – і не зробиш великого. [3,
с. 467] Найбільш яскравими прикладами давньогрецької філософії
освіти є погляди семи мудреців, представників піфагорійської школи,
софістів, Сократа, Платона та Аристотеля [7]. Філософське осягнення ідеї
освіти давньогрецькими мислителями, значна частина з яких були учителями
мудрості – софістами, стало основою для розвитку освіти на європейському
просторі. Фалес, який належав до когорти семи мудреців, як і Конфуцій,
звертався до морально-етичних аспектів виховання, зокрема, до проблеми
поколінь: "Які внески зробиш батькам – такі збирай з дітей" - стверджував він.
Діоген Лаертський зазначав, що Фалес на питання: : "Що є найбільш
складним?" відповідав: "Знати себе". Вустами Фалеса давньогрецька
філософія, постміфологічного періоду, проголосила пріоритет людини. Пізнай
самого себе (греч. Gnothi seauton, лат. Nosce te ipsum) — надпис на храмі
Аполлона в Дельфах як заклик бога Аполлона до кожного, хто входив. За
переказами ця ідея була подарована Аполлону "сімома мудрецьями". Її
автором в античних джерелах найчастіше називають мудреця Хілона, іноді -
Фалеса, або інших мудреців. Ця настанова подавалася як відповідь Аполлона
на питання Хілона: "Що найкраще для людей?" Спочатку вислів " Пізнай
самого себе", очевидно, означав лише заклик до самоконтролю і усвідомлення
меж своїх можливостей. Сократ переосмислив дельфійський заклик в дусі
відмови від безплідних спекуляцій про світ в цілому і поклав його в основу
своєї інтелектуальної етики ("добродіяння є знання"), що перетворює
самопізнання і насамперед пізнання своєї моральної сутності попередньою
умовою добродіяльного і щасливого життя. Філософська лінія
антропоцентризму була виразно окреслена одним з найбільш шанованих
учителів філософії Сократом. Його філософське кредо: "Пізнай себе" стало
провідною філософською доктриною та освітньою парадигмою, яка і в наші дні

зберігає свою актуальність. Сократівські методи діалогової освіти та повивального мистецтва співвідносяться із сучасними концепціями суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії. Ще далі в осягненні освіти пішов один з найвідоміших учнів Сократа – Платон, зокрема, успіхи людини та її здатність не допускати помилки він безпосередньо пов'язував з рівнем освіченості. У книзі "Діалоги" Платон устами Сократа стверджує: "І коли я щось не правильно робив у своєму житті, то не сумнівайся, що помилявся я не з умислу, а через свою неосвіченість." [11, с. 195] В політичному трактаті "Держава" філософ розвинув цю тезу зазначаючи: "... той, хто припускається помилки, робить це через брак знань, без яких він не є майстром своєї справи і взагалі йому далеко до майстерності", що засвідчує розуміння такої модної нині теми компетентнісної освіти [10, с. 23] Варто віддати належне Платону за співвіднесення авторитету керівника держави з його освітнім рівнем, оскільки правителі, як вважав Платон, є вищими у трьох відношеннях – у родовому, освітньому та у своєму масштабі цінностей. Він, у дусі свого часу, вважав виховання і освіту символом і привілеєм правлячого класу, відтак пов'язував реалізацію освітньої мети із політичною стабільністю держави, що й за нинішніх умов, варто розцінювати, як рішучий прорив в осягненні феномену освіти. Платон уперше із середовища філософів, порушив проблему якості освіти, що стала провідною ідеєю філософії освіти лише у кінці 20 – початку 21 століття. У книзі "Протагор" філософ зазначав: "... далеко більший ризик буває при купівлі знань, аніж при купівлі харчів. Бо коли купиш харчі й напої у рознощика або крамаря, то можеш їх узяти в інші посудини і, перш ніж прийняти їх у своє тіло як їжу чи питво, можеш їх зберігати у себе вдома, порадитися із знавцем, що слід їсти або пити, а що ні, а також у якій кількості й коли, так що при такій купівлі ризик невеликий. Інша річ – знання. Його не можна взяти у якусь посудину, а, заплативши за навчання, треба прийняти у власну душу і, навчившись чого-небудь, піти геть із шкодою для себе або з користю". [11, с. 112]

Ще однією беззаперечною заслугою Платона перед філософією є визнання мудрості і знання "за найбільші цінності людини". [11, с. 145] Платон вважав правильним навчання і вихованням, що ґрунтується на виявленні у дітей природних нахилів та їх розвитку, чим започаткував, культивованій освітою, принцип природо-відповідності.

Підходи до освіти започатковані Платоном знайшли своє логічне продовження та спростування у працях Аристотеля. 20 років життя якого було пов'язане з академією Платона, спочатку у якості учня, а пізніше – вчителя. Аристотель уперше освітню функцію відніс до повноважень держави, "... адже в тих державах де цим нехтують, державному устрою завдається шкода." - стверджував він. [1, с. 213] Як практикуючий педагог і філософ Аристотель, відстоював необхідність загальноприйнятих підходів до виховання підростаючого покоління, оскільки "...виховання – загальнодержавна справа, і воно повинне мати загальний характер." Засновник перипатетичної школи, на відміну від Платона [11, с. 113-115], був переконаний, "...що закон повинен визначати характер виховання юнацтва як суспільне явище." [1, с. 213] Зазначене свідчить, що в 4 ст. до н.е. Аристотель сформував основні засади освітньої політики держави та шляхи її реалізації, ним започатковано ідею законодавчого регулювання освітньої діяльності. Аристотель обґрунтував, що навчання і виховання мають містити в собі мету, при цьому було запропоновано розділяти мету теоретичного і практичного навчання, визначати співвідношення між загальноосвітніми і дозвілевими заняттями, гімнастикою і естетичним вихованням (музика і малювання), інтелектуальними і фізичними навантаженнями, у тому числі з урахуванням рівня статевої зрілості, що засвідчує глибину методологічної розробки проблем освіти. Ці методологічні засади було покладено в основу шкільної освіти, вони й до нині зберігають свою актуальність, а ідея законодавчого регулювання освіти, хоч і з великим запізненням, але стала загальноприйнятою у світовій практиці.

Такий шлях пройшла ідея освіти, як ідея людини та відтворення людського суспільства: від зародження до її першого теоретичного осягнення філософіями стародавнього світу.

Список використаних джерел:

1. Арістотель. Політика / Арістотель ; пер. з давньогр. та передм. О.Кислюка. – К. : Основи, 2000. – Т. 1. – 239 с.
2. Аристотель. Сочинения : в ч-х т. / Аристотель ; ред. В. Ф. Асмус. М. – М. : Мысль, 1976. – Т. 1.
3. Беседы и суждения Конфуция. – СПб. : Кристалл, 1999. – 1120с. : ил. – (Библиотека мировой литературы)
4. Біблія. Святе письмо Старого та Нового Завіту : повний переклад, здійснений за оригінальним єврейськими, арамейськими та грецькими текстами. – Львів : Вид-во Отців Василіан "Місіонер", 2007.
5. Гадамер Г. – Г. Истина і метод / Гамадер Г. – Г. ; пер. з нім. – К. : Юніверс, 2000. – Т. II. Герменевтика. Доповнення і покажчики. – 478 с. ; С. 133–196.
6. Деборин А. М. Происхождение научных понятий / А. М. Деборин // Вопросы языкознания. – 1957. – № 1. – С. 24–32.
7. Долженко О. В. Очерки по философии образования / О. В. Довженко. – М. : Промо-Медиа, 1995. – 240 с.
8. Європейський словник філософій : Лексикон неперекладностей. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. – Т. 1. – 576 с.
9. Лустхауз Дэн. Лао-цзы. Великие мыслители Востока. – С. 17–25
10. Платон. Держава / Платон ; пер. з давньогр. Д. Коваль. – К. : Основи, 2000. – 355 с.
11. Платон. Діалоги / Платон ; пер. з давньогр. – К. : Основи, 1999. – 395 с.
12. Плахов В. Д. Социальные нормы : (Философские основания общей теории) / Плахов В. Д. – М., 1985. – 342 с.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС

13.00.01

Огнев'юк В.О.

Ідея освіти

Кількість бібліографічних посилань – 12

Огневьюк В.О.

Идея образования

Статья посвящена анализу становления идеи образования в свете развития цивилизации и во взаимосвязи с раскрытием сущности человека как духовно-общественного существа.

Ключевые слова: идея, образование, сущность человека, предназначение образования, цивилизация.

Ognevyuk V.O.

Idea of education

The article is devoted to analysis of formation for education idea in the light of civilization development and in interconnection with exposure of human essence as spiritual and social person.

Keywords: idea, education, human nature, the purpose of education, civilization